

Barbara Hlibowicka-Węglarz
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
bajaw@hotmail.pl

PIDŻYNY I INNE JĘZYKI WEHIKULARNE

Słowa kluczowe: język wehikularny, pidżyn, *lingua franca*, sabir
Keywords: vehicular language, pidgin, *lingua franca*, sabir

Wprowadzenie

Kluczem do zrozumienia istoty języków wehikularnych jest pojęcie kontaktu językowego. Za języki wehikularne uznaje się bowiem te języki, które używane są jako środek porozumiewania się w środowiskach wielokulturowych i wielojęzycznych, w sytuacji gdy zachodzi potrzeba nagłej komunikacji (np. w kontaktach handlowych). Warto podkreślić, że języki wehikularne nigdy nie zastępują języków macierzystych swych użytkowników. Jak zauważa Hildo Honório do Couto (2002: 51), w zdecydowanej większości stanowią one formy języka *in statu nascendi* (*pré-lingua*), gdyż w sprzyjających warunkach socjolingwistycznych mogą przekształcić się w języki naturalne.

Za początek naukowego podejścia do badań nad językami mieszanymi uznaje się publikacje austriackiego romanisty i indoeuropeisty Hugona Schuchardta¹. W dobie narodzin tak zwanej geografii lingwistycznej ten austriacki filolog, jako

---

¹ Hugo Schuchardt publikował swoje prace w czasopiśmie „Kreolische Studien” (1882–1890), w „Beiträge zur Kenntnis des kreolischen Romanisch” (1888–1889) oraz w „Beiträge zur Kenntnis des englischen Kreolisch” (1888–1891). Językom mieszanym poświęcił ponad 700 stron w 40 swoich pracach, z których 33 powstały w latach 1881–1891.

jeden z pierwszych, zainteresował się problemami kontaktów językowych, wielojęzyczności, a także wszelkich uwarunkowań, które prowadzą do mieszania się języków. Można dziś z całą stanowczością stwierdzić, że to właśnie Schuchardt położył podwaliny ogólnej wiedzy teoretycznej związanej z badaniem języków mieszanych, mimo że w jego pracach nie wszystkie rozróżnienia, jakimi posługuje się współczesne językoznawstwo (m.in. pidżyn, *lingua franca*, sabir, język kreolski), zostały precyzyjnie zdefiniowane. Badacz zdawał sobie jednak sprawę ze swoich niedoskonałości metodologicznych, wyrażał też nadzieję, że w przyszłości uda się wyznaczyć dokładne granice między poszczególnymi pojęciami.

Dziś, mimo upływu czasu, informacje zawarte nie tylko w słownikach językowych, lecz również w słownikach językoznawczych – zarówno polskich, jak i zagranicznych – nie dają jasnej odpowiedzi na pytanie, czym różnią się od siebie wspomniane pojęcia, co je łączy, co je dzieli, gdzie przebiega granica między nimi. Definicje (m.in. w EJO) są nieprecyzyjne, przez co czytelnik, który nie orientuje się w problematyce i styka się z nimi po raz pierwszy, może zrozumieć, że są one niemal synonimiczne.

Dlatego też celem prezentowanego artykułu jest próba analizy takich form języków wehikularnych, jakimi są: pidżyn, *lingua franca* i sabir, wskazanie różnic i podobieństw między nimi, a także przedstawienie konkretnych ich odmian, które funkcjonowały w świecie. Wydaje się, że bardzo istotne w definiowaniu owych terminów jest wyraźne odróżnienie ich użyc w znaczeniu apelatywnym od użyc w znaczeniu proprialnym. Brak precyzji w definicjach wydaje się wynikać między innymi z mieszania tych obu znaczeń.

Języki pidżynowe

Pidżyny są prostymi językami wehikularnymi, językami wspierającymi komunikację, dodatkowymi, używanymi w szczególnych sytuacjach, i dlatego też nigdy nie zastępują języka ojczystego tych, którzy się nimi posługują. Badacze pidżynów są zgodni, że formy te pojawiają się, gdy dochodzi do konieczności komunikowania się osób lub grup społecznych używających na co dzień języków odmiennych, niezrozumiałych wzajemnie dla komunikujących się. To dlatego Dulce Pereira (2006) twierdzi, że pidżyn powstaje w „nagłej potrzebie”, wynika z „komunikacyjnego pośpiechu”, kiedy reprezentanci różnych grup społecznych odczują konieczność (zamiast: chęci) natychmiastowego porozumienia się. Właśnie w takiej sytuacji tworzy się spontaniczna forma językowa oparta na znacznych uproszczeniach zarówno słownictwa, jak i struktur gramatycznych języka grupy dominującej. Formie tej często towarzyszą indywidualne środki wyrazu, zależne od inwencji językowej poszczególnych członków danej społeczności, a także różne formy zastępcze, takie jak język gestów, mimika i wiele innych. Warto zauważyć, że ze względu na wyjątkowo

sprzyjający kontekst społeczny (kontakty wielokulturowe i wielojęzyczne) zdecydowana większość pidżynów uformowała się w dobie wielkich ekspansji zamorskich (na szlakach handlowych, na plantacjach, w fortach).

Trudno by było przedstawić wszystkie funkcjonujące w literaturze definicje pidżynu, a nawet większość z nich. Szczególnie w 2. połowie XIX w. wielu badaczy europejskich i amerykańskich starało się sprostac temu zadaniu, wymieniając najistotniejsze cechy wyróżniające tego rodzaju języka. Niestety, zarówno liczba tych cech, jak i same cechy przypisywane pidżynom nie zawsze się pokrywały u różnych autorów. Jedni zwracali uwagę na charakterystyczną strukturę językową, inni na specyficzne uwarunkowania społeczne, w jakich pidżyny się formowały. Dziś wszyscy są zgodni co do tego, że nie można dokładnie opisać pidżynu bez analizy czynników społecznych, które doprowadziły do jego ukształtowania, bez analizy jego struktury gramatycznej, a także analizy języków, które brały udział w całym procesie formowania. Dlatego też Annegret Bollée (1977), jako jedna z pierwszych, proponuje wyróżnić w badaniu pidżynów dwa typy czynników: językowe (*sprachliche Kriterien*) oraz socjolingwistyczne (*soziolinguistische Kriterien*). Przez czynniki językowe należy tu rozumieć wyznaczniki strukturalne, natomiast przez czynniki socjolingwistyczne – wszelkie uwarunkowania społeczne i historyczne, w jakich się te języki kształtowały.

Aby porównać opinie różnych badaczy na temat definicji pidżynów, a zarazem uzmysłowić mnogość kryteriów wyróżniających, Hildo H. do Couto (2002: 143) zestawił wyniki badań czternastu autorów, wyliczając cechy wyróżniające przypisane przez nich pidżynom. Następnie wybrał dziewięć cech powtarzających się we wszystkich badaniach. Tak więc pidżyny:

- (1) Stanowią środek komunikacji, który jest rezultatem kontaktu języków.
- (2) Nie mają rodzimych użytkowników.
- (3) Są używane w nagłych sytuacjach komunikacyjnych.
- (4) Nie są zrozumiałe dla użytkowników języka dominującego.
- (5) Są uproszczone lub zredukowane pod względem morfosyntaktycznym i leksykalnym w stosunku do języka dominującego.
- (6) Przejmują największą część swego słownictwa z języka dominującego.
- (7) Mogą ewoluować z fazy żargonu lub pidżynu nieustabilizowanego do fazy ustabilizowanej, a także się rozprzestrzeniać. Alternatywą jest proces kreolizacji, rozpoczynający się od jednej z wymienionych faz. Pidżyny są potencjalnymi językami protokreolskimi.
- (8) Zazwyczaj nie mają własnej społeczności.
- (9) Posiadają te same właściwości genetyczne co język dominujący.

Warto podkreślić, że zaprezentowane wyżej cechy odnoszą się do pidżynu w fazie jego stabilizacji. Trudno byłoby bowiem mówić o jakimkolwiek stopniu strukturalizacji tej postaci języka w początkowej fazie jej kształtowania się, kiedy to dominują przede wszystkim indywidualne strategie językowe.

Tabela poniżej zestawia cechy wyróżniające pidżyny według poszczególnych badaczy.

Tabela 1. Cechy charakterystyczne pidżynów w definicjach różnych badaczy.

Cecha	JP ²	BL	HL	PG	HM	SM	WN	MS	SC	MH	TK	BC	BK	TM	Razem
(1)	(+) ³	+	(+)	+	(+)	+	+	+	+	+	+	+	(+)	+	14
(2)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	14
(3)	+	(+)	+	+	+	+	+	+	(+)	+	+	+	+	(+)	14
(4)	-	-	-	-	-	+	+	(+)	-	+	+	-	+	+	7
(5)	+	(+)	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	(+)	+	13
(6)	+	-	+	+	+	(+)	+	+	+	+	(+)	(+)	+	+	13
(7)	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	12
(8)	-	-	-	-	(+)	+	-	-	-	-	+	-	-	(+)	4
(9)	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-	(+)	-	-	5

Jak wskazuje powyższe zestawienie, aby uznać daną formę językową za pidżyn, wszyscy wymienieni badacze przyjmują konieczność wystąpienia cech: (1) – pidżynu jako rezultatu kontaktu językowego, (2) – brak *native speakers* oraz (3) – nagłą potrzebę komunikacyjną. Trzynastu z czternastu autorów opowiada się za koniecznością wystąpienia cechy (5) – forma pidżynu ma być uproszczona pod względem morfosyntaktycznym i leksykalnym w stosunku do języka dominującego, a także cechy (7) – możliwości ewolucji pidżynów. Zdecydowanie mniejsza liczba autorów wskazuje na cechy: (4) – niezrozumiałość dla użytkowników języka dominującego, (9) – te same właściwości genetyczne co język dominujący oraz (8) – zazwyczaj brak własnej społeczności. Couto zauważa, że żaden z badaczy nie odnosi się do cech fonologicznych pidżynów, co wydaje się uzasadnione, jeśli wziąć pod uwagę fakt, że pidżyny nie mają wymowy zunifikowanej, gdyż ich użytkownicy stosują wymowę właściwą swoim własnym językom ojczystym.

Większość z wymienionych cech nie wymaga dodatkowego objaśnienia. Wydaje się jednak, że dla pełnego obrazu tego, czym jest pidżyn, należałoby sprecyzować, o jakich uproszczeniach strukturalnych informuje cecha (5), a także wyjaśnić, do jakich możliwości ewolucji pidżynów odnosi się cecha (7).

-
- 2 Skróty oznaczają: JP = Jespersen (1922), BL = Bloomfield (1933), HL = Hall Jr. (1966), PG = Perego (1968), HM = Hymes (1971), SM = Samarin (1971), WN = Whinnom (1971), MS = Meisel (1975), SC = Schuman (1978), MH = Mühlhäusler (1986), TK = Thomason, Kaufman (1988), BC = Bickerton (1990), BK = Bakker (1995), TM = Thomason (1997).
- 3 Symbol „+” oznacza, że cytowany autor uznaje za konieczne występowanie danej cechy w pidżynach, symbol „(+)” oznacza, że dany autor, mimo że nie analizuje funkcjonowania danej cechy, uwzględniła możliwość jej wystąpienia.

W zakresie uproszczeń morfosyntaktycznych pidżynów można wymienić: brak rodzajników, wykładników liczby mnogiej w syntagmie nominalnej, form fleksyjnych, wykładników kategorii czasu, aspektu i trybu w syntagmie werbalnej, a także dowolny szyk wyrazów w zdaniu. Wszystkie wymienione środki wyrazu pojawiają się dopiero w językach kreolskich, które, jako języki naturalne, mają reprezentacje wszystkich kategorii gramatycznych. Jak wspomniano, pidżyny charakteryzują się brakiem form fleksyjnych i dlatego też nie mają środków wyrażania kategorii osoby, rodzaju czy liczby. Na przykład francuski pidżyn z Wybrzeża Kości Słoniowej ma jedynie jeden rodzaj gramatyczny. Albert Valdman (1978: 45) cytuje takie przykłady rzeczowników w rodzaju męskim, jak: *le maison, le chameau, son chaise, son camarade*, podczas gdy w języku francuskim rzeczowniki (*la*) *maison* i (*la*) *chaise* są rodzaju żeńskiego.

Kategoria liczby może być wyrażona w pidżynie za pomocą liczebnika lub innego kwantyfikatora, jak na przykład w sformułowaniu cytowanym przez Alana Baxtera (1996: 536) z angielskiego pidżynu z Papui Nowej Gwinei (*tok pisin*⁴): *ol meri I cam* (*wszystko kobieta I przychodzi = wszystkie kobiety przyszły*), gdzie *I* jest kwantyfikatorem predykatu. W niektórych pidżynach z Antyli wykładnikiem liczby mnogiej jest partykuła w formie zaimka osobowego 3. os. lm., która występuje po formie rzeczownika. Albert Valdman (1978: 6) ilustruje ten przypadek następującymi przykładami: *boy-dem* (*chłopiec-dem = chłopcy*) czy *timoun-yo* (*dziecko-yo = dzieci*), pochodzącymi z pidżynu z Jamajki i Haiti. Jeszcze innym sposobem wyrażania liczby mnogiej, którym dysponują pidżyny, może być reduplikacja formy rzeczownika w liczbie pojedynczej: *mulhe mulhe* (*kobieta kobieta = kobiety*).

Czasowniki najczęściej mają jedynie formę 3. os. lp., znacznie rzadziej – formę 1. i 3. os. lp. lub tylko formę bezokolicznika. Nie mają wykładników takich kategorii gramatycznych, jak czas, tryb i aspekt. Funkcje wykładników tych kategorii pełnią najczęściej przysłówki. W pidżynach ukształtowanych na bazie leksykalnej języka portugalskiego funkcję tę pełnią przysłówki: *já* (*już*) oraz *logo* (*zaraz, potem*), w pidżynach francuskich są to przysłówki: *avant* i *demain*. Wskazują one na temporalną relację przeszłości oraz aspekt dokonany (*já, hier*) lub temporalną przyszłość i aspekt niedokonany (*logo, demain*), tak jak w przykładzie pochodzącym z pidżynu francuskiego *tâi bôî*: *moi bouver thé* (*ja pić herbata = ja piję herbatę*), *moi bouver thé jour avant* (*ja pić herbata dzień wcześniej = wczoraj piłem herbatę*), *demain moi bouver thé* (*jutro ja pić herbata = jutro wypiję herbatę*).

Najbardziej charakterystyczną cechą systemu składniowego pidżynów jest całkowity brak regularności w strukturze zdania. Obserwuje się dowolność szyku

4 W pracy proponujemy pisownię nazw własnych konkretnych języków pidżynowych, *lingua franca* czy *sabirów kursywą*.

5 Pidżyn z Wietnamu używany w komunikacji pomiędzy kolonizatorem francuskim i ludnością tubylczą, głównie między Francuzami i służbą. Nazywany również *français des domestiques*, czyli „francuskim służących”.

elementów zdania, choć istnieje tendencja do szyku SVO. Uwaga ta dotyczy zarówno zdań oznajmujących, pytajnych, jak i rozkazujących. Zdania są bardzo krótkie, o prostej strukturze, ograniczone do kilku słów, jak na przykład w pidżynie francuskim z Wietnamu: *moi stop travail, toi parler, nous pas argent* (*ja stop praca, ty mówić, my nie pieniądze*). Warto również wspomnieć o wyraźnej redukcji przyimków, co sprawia, że relacje gramatyczne między poszczególnymi elementami w zdaniu wynikają głównie z kontekstu, jak wskazuje przykład z pidżynu uformowanego na bazie języka francuskiego: *demain moi retour campagne* (*jutro ja powrót wieś = jutro powrócę na wieś*).

Słownictwo pidżynów liczy od 200 do około 1000–2000 wyrazów i zazwyczaj pochodzi z zasobów leksykalnych języka dominującego danej społeczności. Zawiera ono słowa niezbędne w prostej komunikacji, brak w nim pojęć abstrakcyjnych.

Zarówno proces kształtowania się języków pidżynowych, jak i proces ich późniejszego przekształcania się są niezwykle złożone. Fakt, że pidżyn powstaje „w nagłej potrzebie”, w kryzysie językowym, nie oznacza, że nie może on z czasem ewoluować. Biorąc pod uwagę stopień złożoności jego struktury, a także warunki społeczne, w których funkcjonuje, wyróżnia się kilka faz rozwoju pidżynu: pidżyn niestabilizowany, pidżyn ustabilizowany oraz pidżyn rozprzestrzeniony⁶.

Pierwsza faza kształtowania się języka zwanego pidżynem niestabilizowanym, *pré-pidginem* lub *żargonem*⁷ przebiega w sytuacji nagłej konieczności porozumienia się pojedynczych osób – język wykazuje się wówczas znaczną nieregularnością form. Cała komunikacja jest improwizowana w konkretnym momencie, spontaniczna, często wspierana różnymi strategiami indywidualnymi i formami zastępczymi, na przykład gestykulacją. Z tych względów Peter Mühlhäusler (1986: 125) twierdzi, że na tym etapie komunikacja jest pragmatyczna. Jej jedynym celem jest osiągnięcie porozumienia. Tworzy się forma języka, która przypomina prosty język małego dziecka.

Z czasem pidżyn niestabilizowany się przekształca. Zaczynają się tworzyć pewne uproszczone zasady strukturalne i staje się on pidżynem ustabilizowanym, funkcjonującym we w miarę stabilnej wielojęzycznej grupie społecznej. Na tym etapie obserwuje się stopniową eliminację rozwiązań indywidualnych na korzyść kształtowania się społecznie akceptowalnego uzusu. Jak uważa wspomniany wyżej autor, rozpoczyna się proces powolnego przejścia od strategii pragmatycznych do strategii syntaktycznych. W czasie dłuższego funkcjonowania tej formy języka przekształca się ona w tzw. pidżyn rozpowszechniony, będący następną fazą ewolucji struktur pidżynu ustabilizowanego. Struktura pidżynu przypomina już wówczas strukturę języków kreolskich, z tą różnicą, że nie ma jeszcze użytkowników, dla których byłby

6 Robert Hall (1962: 151–156, 1966: 126) nazywa je „cyklem witalnym” pidżynu.

7 D. Pereira (2002) nazywa tę fazę żargonem (*jargão*); Mühlhäusler (1986) – *pré-pidgin, multilingual idiolekt* lub *secondary hybrid*.

on językiem ojczystym. Można by zatem przedstawić poszczególne etapy rozwoju pidżynu w sposób następujący: pidżyn nieustabilizowany w drodze tzw. pidżynizacji przekształca się w pidżyn ustabilizowany, który następnie w wyniku procesu kreolizacji przekształca się w język kreolski. Trzeba tu wyraźnie podkreślić, że to, jak przebiega proces ewolucji pidżynu, warunkują skomplikowane i różnorodne czynniki natury socjolingwistycznej.

Hildo H. do Couto (1996: 25) zwraca uwagę na fakt, że w rozwoju pidżynu nie zawsze wszystkie wymienione fazy rozwoju muszą się realizować, oraz na to, że pidżyn w fazie ustabilizowanej nie zawsze musi przekształcić się w język kreolski. W sprzyjających warunkach, w konsekwencji całkowitej akwizycji języka dominującego, może dojść do całkowitego „wchłonięcia pidżynu przez język dominujący”. W tej sytuacji pidżyn może się „odpidżynizować” (Hymes 1971: 78). Może również całkowicie zaniknąć, gdy okoliczności społeczne, które spowodowały jego pojawienie się, przestaną istnieć. Sytuacja, w której pidżyn ustabilizowany ponownie staje się językiem kontaktu między niewielkimi grupami, może spowodować również proces powtórnej pidżynizacji. Możliwy jest również proces odpowiadający powrotowi od fazy pidżynu ustabilizowanego do fazy pidżynu nieustabilizowanego, czyli tzw. ponownej żargonizacji, z zastosowaniem strategii indywidualnych, w nieustabilizowanej grupie społecznej. Konkretnie przykłady wzięte z historii ewolucji języków pidżynowych potwierdzają wszystkie wymienione możliwości. Jak widzimy, różnorodność sytuacji socjolingwistycznych, w których kształtuje się pidżyn, prowadzi do różnych kierunków jego rozwoju, na drodze których może, ale nie musi, dojść w fazie końcowej do uformowania się języka kreolskiego.

Biorąc pod uwagę wszystkie uwagi na temat języków pidżynowych, należy pamiętać, że są to proste języki wehikularne, które pojawiły się w różnych czasach jako środki porozumiewania się w społecznościach wielokulturowych i wielojęzycznych. Zostały one ukształtowane w specyficznych warunkach socjolingwistycznych i charakteryzują się określoną strukturą wewnętrzną.

Trzeba w tym momencie odróżnić *pidżyn* jako nazwę apelatywną od *nomen proprium* umożliwiającego wskazanie konkretnego pidżynu i wyróżnienie go spośród innych. Pozwoli to zrozumieć, dlaczego wiele definicji pojęcia języków pidżynowych zawiera informacje, które nie do końca są prawdziwe.

Należałoby tu wspomnieć język pidżynowy, który uformował się w okresie pierwszych kontaktów ludności angielskiej z chińską, rozpowszechniony w Azji Wschodniej i Oceanii. Był to język oparty na słownictwie angielskim i strukturze języka chińskiego, posługiwano się zaś nim jako językiem handlowym w dużych portach. Wiąże się on z jedną z najbardziej rozpowszechnionych hipotez na temat pochodzenia słowa *pidgin*, zgodnie z którą wywodzi się ono z fonetycznego zniekształcenia angielskiego słowa *business* przez Chińczyków z Południa. Wspomniana etymologia pojawiła się wraz z pierwszą informacją na temat funkcjonowania języka mieszanego na wybrzeżu chińskim w 1850 r. Jak widzimy, fakty historyczne odnoszące się

do konkretnej formy pidżynu, zwanej dziś *china coast pidgin english*, powstałej we wschodniej Azji, są wykorzystywane do zdefiniowania słowa *pidżyn* w znaczeniu apelatywnym.

Innym znanym pidżynem w historii (a jednocześnie jednym z najstarszych) był portugalski protopidżyn, którym posługiwano się wzdłuż zachodnich wybrzeży Afryki w XV i XVI w. Jego odkrycie doprowadziło z kolei do niezwykle głośnej dyskusji nad monogenezą portugalską, która przypisuje pochodzenie portugalskie zdecydowanej większości języków kreolskich w świecie. Hipoteza ta, zresztą podobnie jak każda inna, miała zarówno swych zwolenników, jak i przeciwników. Do jej zwolenników należą m.in. Marius Valkhoff (1975), Keith Whinnom (1965), William Stewart (1962) i Germán de Granda (1978). Najbardziej radykalną wersję monogenezy przedstawił jednak Robert Thompson (1961), który uważał, że od protopidżynu portugalskiego pochodzą nie tylko portugalskie języki kreolskie z Azji i Afryki, ale również języki hiszpańskie, angielskie z wybrzeży chińskich i Melanzji, francuskie z Karaibów, z basenu Oceanu Indyjskiego oraz *papiamento* z Curaçao, Aruba i Bonaire. O innym pidżynie portugalskim, który miał funkcjonować w XVI w. w Azji, pisze Clancy Clements (1999). Według niego to portugalscy żołnierze zawieźli ogólny pidżyn portugalski na tereny nowych kolonii, początkowo na południe Indii (Koczin, Kalkuta, Goa), potem w regiony północne (Chaul, Bassein, Diu, Daman). Indyjski pidżyn miał się następnie rozprzestrzenić z Koczinu na Cejlon, potem na Borneo, następnie do Indonezji, aż w końcu miał dotrzeć do Chin. Ten pogląd wspólny z hipotezą monogenezy, obecnie nieakceptowaną przez wielu badaczy, mimo że zgadzają się oni co do wspólnego pochodzenia pewnych grup języków mieszanych.

Konkretne języki pidżynowe uformowane w historii biorą najczęściej swe nazwy od języków, na których oparte jest ich słownictwo, uzupełnieniem jest zaś nazwa regionu, z którego owe pidżyny pochodzą (np. portugalski pidżyn z Azji czy z Afryki). Niekiedy języki pidżynowe mają swe nazwy własne, jak na przykład francuski *tâi bôî* czy angielski *tok pisin*.

Opierając się na badaniach wcześniejszych⁸, Hildo H. do Couto (1996: 246–260) wymienia najbardziej znane pidżyny i języki kreolskie. Wśród pidżynów hiszpańskich cytowany autor przywołuje m.in.: *pinaguero*, *venezuela*⁹, *nahuatl*¹⁰. Wśród francuskich pidżynów: *tâi bôî*¹¹, *nova caledonia*¹², *ewondo*¹³, *petit nègre*¹⁴. Pidżynami

8 Couto bazuje na badaniach takich autorów, jak: Hancock (1977), Holm (1989), Reinecke et al. (1937/1986).

9 Pidżyny używane przez mieszkańców Wenezueli w kontaktach handlowych.

10 Był używany w wieku XVI w Nikaragui. Obecnie nie istnieje.

11 Pidżyn z Wietnamu, używany w komunikacji między kolonizatorami francuskimi i ludnością tubylczą.

12 Pidżyn z Nowej Kaledonii, nazywany również *beach-la-mar*.

13 Pidżyn na bazie afrykańskiej używany przez różne grupy etniczne w Kamerunie.

14 Pidżyn używany przez żołnierzy w regionie wybrzeża zachodniej Afryki.

angielskimi są m.in.: *bamboo english*¹⁵, *cameroon pidgin english*¹⁶, *china coast pidgin english*¹⁷, *hawaiian pidgin english*¹⁸, *melanesian pidgin english*¹⁹. Couto wymienia również pidżyny afrykańskie, do których zalicza między innymi: *chiluba*²⁰, *diola*²¹, *hausa*²², *ngbandi*²³, *nigeriano*²⁴. W grupie pidżynów z Azji i Oceanii podaje *bazaar malay*²⁵, wśród pidżynów z Ameryki: *chinook*²⁶ czy *pachuco*²⁷. Niektórzy autorzy zaliczają do języków pidżynowych na przykład pidżyn chińsko-słowiański, który powstał w wyniku kontaktu Rosjan i Polaków z Chińczykami w Mandżurii na przełomie XIX i XX w. podczas budowania Kolei Wschodniochińskiej, pidżyn rosyjsko-chiński uformowany na bazie leksykalnej języka rosyjskiego, powstały w wyniku kontaktów handlowych między Rosjanami i Chińczykami w XVIII w. w granicznym mieście Kiachta, na południe od jeziora Bajkał, czy też *russenorsk*, pidżyn rosyjsko-norweski, dziś już zapomniany, używany w kontaktach rybaków skandynawskich, Lapończyków i Rosjan wzdłuż Morza Barentsa pod koniec XIX w. Wszystkie te języki powstały w społecznościach wielojęzycznych jako środek porozumiewania się różnych grup społecznych, nigdy nie zastępowały języków rodzimych swoich użytkowników. Charakteryzują się określoną dla języków pidżynowych strukturą i uformowały się w ściśle określonych warunkach.

15 Pojawił się w wyniku kontaktu żołnierzy amerykańskich z miejscową ludnością podczas wojny w Korei w latach 1950–1953. Być może od niego wywodzi się angielski pidżyn w Tajlandii i Wietnamu.

16 Zwany też *bush english*, *broken english*. Pidżyn używany wzdłuż Nigerii do Fernando Po.

17 Zwany *business english* lub *pidgin*. Rozpowszechnił się w XIX w. wzdłuż wybrzeża chińskiego. Obecnie nie jest używany w Chinach.

18 Pojawił się na Hawajach w XIX w. w wyniku ewolucji pierwotnego pidżynu hawajskiego. W 1910 r. przekształcił się w język kreolski.

19 Zwany również *sandalwood english*, *bêche-de-mer*, *beach-la-mar*. Rozpowszechnił się w Papui-Nowej Gwinei i przekształcił się w *tok pisin* (*New Guinea pidgin english*).

20 Pidżyn prowincji Kasai w Kongo.

21 Pidżyn z Wybrzeża Kości Słoniowej.

22 Ukształtował się wokół obozów europejskich w Nigerii. Używany jako język komunikacji w siłach zbrojnych, nawet przez użytkowników języka angielskiego.

23 Pidżynująca forma suahili używana we wschodniej części Konga.

24 Pidżyn używany głównie w dużych miastach Nigerii od XVIII w.

25 Pidżyn używany w Malezji oraz Indonezji. Funkcjonuje od wielu wieków jako język handlowy, przede wszystkim na półwyspie Malaka. Stanowił bazę dla obecnego oficjalnego języka Indonezji – *bahasa indonesia*.

26 Znany też jako *chinook jargon*. Funkcjonował jako język porozumiewania się między użytkownikami języka angielskiego, francuskiego, języków Indian Nootka (*nuu-chah-nulth*) i salisz (*salish*) na północno-zachodnim wybrzeżu Ameryki Północnej w XIX w.

27 Pidżyn uformowany jako wynik kontaktów hiszpańsko-angielskich w Arizonie i części Kalifornii.

Lingua franca

W pracach poświęconych kontaktom językowym często pojawia się termin *lingua franca*. Oznacza on, podobnie jak *pidżyn*, język służący jako środek komunikacji w środowiskach wielokulturowych i wielojęzycznych. Nasuwa się zatem pytanie o różnice i podobieństwa między tymi dwiema formami. Fakt, że obie oznaczają język komunikacji między ludnością wielojęzyczną, sugeruje, że warunki, w jakich pojawia się *lingua franca*, są podobne do tych, które sprzyjają pojawieniu się pidżynu. Pozostaje jednak pytanie o różnice dotyczące ich struktur oraz samego procesu powstawania. Wnikliwa lektura prac z zakresu socjolingwistyki pozwala na refleksję, że termin *lingua franca* nie określa ani struktury, ani też sposobu kształtowania się tego języka. Istotą pojęcia *lingua franca* jest jedynie wskazanie określonej funkcji języka, której zadaniem jest umożliwienie procesu komunikacji w społecznościach wielojęzycznych. Tak więc w odróżnieniu od pidżynów, które oznaczają języki o określonej strukturze wewnętrznej i o znanym (zob. wyżej) procesie kształtowania się, termin *lingua franca* odnosi się jedynie do funkcji języka używanego przez społeczność wielojęzyczną na danym terytorium.

W związku z powyższym staje się oczywiste, że funkcję *lingua franca* mogą pełnić zarówno języki naturalne, pidżynowe, kreolskie, jak i języki sztuczne, na co zwrócił uwagę jako jeden z pierwszych William Samarin (1968) w pracy na temat afrykańskich odmian *lingua franca*.

Jak sądzi wspomniany autor, przykładem *lingua franca* reprezentowanej przez język naturalny może być język grecki, który pełnił tę funkcję przez około 800 lat w regionie Morza Śródziemnego – począwszy od III w. p.n.e. aż do V w. n.e. W późniejszym okresie funkcję *lingua franca* przejęła łacina, język, w którym do XVI w. sporządzano ważne dokumenty prawne. W XVIII w. wspomnianą rolę przejął język francuski. W dzisiejszym zglobalizowanym świecie mówi się, że to język angielski funkcjonuje jako *lingua franca*. Hildo H. do Couto (2002: 13) wskazuje również na inne języki: aramejski w Babilonii, Palestynie, Syrii i Egipcie; arabski, który stał się *lingua franca* w regionach zdobytych przez muzułmanów; *hausa* jako język Dahomeju, Togo, Ghany, Nigerii, Kamerunu; suahili w Afryce; hindi w Indiach czy mandaryński w Chinach.

Zarówno w historii, jak i w czasach współczesnych funkcję *lingua franca* mogły i nadal mogą pełnić również języki kreolskie, będące szczególną grupą języków naturalnych. W tej grupie wspomnijmy choćby język kreolski zachodnich wybrzeży Afryki, który łączył i łączy grupy etniczne posługujące się na co dzień ponad 15 językami, na przykład w Gwinei Bissau.

Jeśli chodzi o języki sztuczne funkcjonujące jako *lingua franca* – warto zaznaczyć się z pracą Detleva Blankego (1985). Autor wymienia tu przede wszystkim

takie języki, jak: esperanto²⁸ i jego odmiany, ido²⁹ i novial³⁰, także volapük³¹ czy interlinguę³².

Funkcję *lingua franca* pełniły w historii – i nadal pełnią – także języki pidżynowe. Niektóre z nich wymarły, inne funkcjonują po dziś dzień, jeszcze inne przekształciły się w języki kreolskie, tak jak na przykład *tok pisin* w Papui-Nowej Gwinei. Wśród języków pidżynowych pełniących funkcję *lingua franca* H.H. do Couto (1996) wymienia m.in.: *fanagalo*³³, *kituba*³⁴, *bemba*³⁵, *kisetta*³⁶, *tekru*³⁷ i wspomniane wcześniej pidżyny, *bazaar malay* z Malezji i Indonezji oraz *chinois* z wybrzeża Ameryki Północnej.

Ciekawymi przykładami języków mieszanych funkcjonujących jako *lingua franca* są również języki nieuznawane za pidżynowe, takie jak miszif (*michif*)³⁸ oraz *souruquoien*³⁹.

-
- 28 Język sztuczny funkcjonujący przede wszystkim w środowiskach uczonych niemal na całym świecie, a stworzony przez polskiego lekarza Ludwika Zamenhafa. Opiera się głównie na językach romańskich i częściowo germańskich (EJO: 146).
- 29 Międzynarodowy język sztuczny stanowiący uproszczoną formę esperanta. Został opracowany we Francji w latach 1907–1908 przez markiza Louisa de Beaufronta, matematyka Louisa Couturata i językoznawcę Ottona Jespersena. Miał mało zwolenników, mimo to wydano w nim ponad 150 książek (EJO: 245).
- 30 Język sztuczny oparty na językach zachodnioeuropejskich, przede wszystkim romańskich i germańskich, stworzony przez O. Jespersena w latach 20. XX w. (EJO: 398).
- 31 Jako pierwszy język sztuczny miał bardzo wielu zwolenników i szerokie zastosowanie. Został stworzony w 1879 r. przez księdza z Konstancji Johanna Martina Schleyera, oparty na gramatyce i słownictwie angielskim (EJO: 627).
- 32 Nazwa obejmuje dwa międzynarodowe języki sztuczne. Pierwszy z nich (*latina sine flexione*) został opracowany w latach 1903–1904 przez włoskiego matematyka Giuseppego Peano. Jest oparty głównie na uproszczonej łacinie i dziś prawie nieużywany. Drugi został opracowany w 1951 r. przez amerykańskiego językoznawcę i tłumacza Aleksandra Godego i jest oparty na łacinie oraz współczesnych językach romańskich. Bywa używany na międzynarodowych zjazdach naukowych, głównie medycznych (EJO: 259).
- 33 Zwany również *kitchen-kaffir*, *mine-kaffir*, *isilolo*, *silunbuboi*, *isikula*. Funkcjonuje jako *lingua franca* w kopalniach Afryki Południowej. Powstał w 70% ze słów języków bantu: zulu i khoisan, z języka angielskiego (24%) oraz w 6% z afrikaans (Couto 1996: 249).
- 34 Zwany również *kilamatadi*, *munukutuba*, *kisodi*, *fiolo*, *ikeleva*, *kileta*, *kikongo handlowy*. Bazuje na języku bantu – kikongo.
- 35 Zwany również *town bemba*, *chikopabeluti*. Używany w północnym Zimbabwie przez mieszkańców miast. Bazuje na języku bemba, powszechnie używanym przez ludność pochodzenia wiejskiego (Couto 1996: 247).
- 36 Odmiana suahili, używana w kontaktach między Europejczykami i Afrykanami w Kenii (Couto 1996: 250).
- 37 Zwany również *tourkol*, *shwa*. Pidżyn arabski używany jako *lingua franca* we wschodniej części jeziora Czad w regionie Bodélé (Couto 1996: 254).
- 38 Zwany również *metchif* lub *mitchif*. Jest językiem mieszanym języka Kri, języka Indian północnoamerykańskich z rodziny algonkin-wakasz i języka francuskiego, używanym przez Metysów na granicy Kanady i Stanów Zjednoczonych od XVII w. (Couto 1996: 251).
- 39 Wygasły język mieszany powstały w wyniku kontaktów francuskich rybaków z ludnością tubylczą Nowej Szkocji.

W Brazylii synonimem terminu *lingua franca* jest tzw. *lingua geral*⁴⁰, termin odnoszący się również do języków kontaktu interkulturowego w tym kraju. W okresie kolonizacji portugalskiej w Brazylii *lingua geral* była używana zarówno przez różnego pochodzenia Indian, jak i przez Portugalczyków oraz czarnych niewolników z Afryki.

W tym miejscu trzeba stwierdzić, że jedną z najbardziej znanych i rozpowszechnionych odmian *lingua franca* była tzw. *śródziemnomorska lingua franca*⁴¹, której rozkwit przypada na XVI–XVII w. To właśnie z tą odmianą autorzy wielu definicji utożsamiają niesłusznie znaczenie terminu *lingua franca* jako apelatywum, które przecież nie może być równoznaczne ze znaczeniem konkretnej nazwy własnej. Wiadomo bowiem, że *śródziemnomorska lingua franca* była jedną z wielu, jakie funkcjonowały w historii, a nie jedyną. Badacze jednoznacznie uznają tę odmianę *lingua franca* za język pidżynowy.

Śródziemnomorska odmiana *lingua franca* była używana w całym basenie Morza Śródziemnego, nie tylko w takich wielkich portach jak Algier, Tunis, Trypolis, Oran, lecz również w Egipcie, Maroku, na Krecie, Sycylii, Malcie, w Marsylii, Wenecji, Genui, Kairze. Dzięki niezwykle skomplikowanej sytuacji socjolingwistycznej, jaka panowała w ówczesnym Algierze, miasto to stało się centrum funkcjonowania tej odmiany. Przebywała tam bowiem ludność pochodzenia arabskiego, tureckiego, ludność chrześcijańska, żydowska, ludność europejska najróżniejszego pochodzenia (Francuzi, Hiszpanie, Portugalczycy, Włosi, Katalończycy, Anglicy, Grecy), a także ludność pochodząca z regionów północnej Afryki. Tak zróżnicowane środowisko kulturowe i językowe sprzyjało powstaniu specyficznego języka mieszanego, który z czasem został nazwany *lingua franca* ze względu na dużą liczbę tak zwanych Franków⁴² (Francuzów) biorących udział w jego formowaniu. Język ten powstał głównie

40 W XVIII w. na terytorium Brazylii istniały dwie odmiany tak zwanej *lingua geral*, z których jedna, zwana *lingua geral paulista*, używana była na południu kraju w regionie São Paulo; druga, zwana *lingua geral amazônica* lub *nheengatú*, była i nadal jest używana przez tubylców różnych grup etnicznych na północy kraju.

41 Na temat śródziemnomorskiej *lingua franca* pisali w swych pracach między innymi: Collier (1976), Whinnom (1977), Holm (1989), Cifoletti (1989), Couto (2002).

42 Pojawienie się i rozkwit *lingua franca* przypadają na okres administracji tureckiej Algieru (XVI–XIX w.). W owym czasie językiem oficjalnym i powszechnie używanym w regionie był język arabski. Nigdy nie zdołano tam narzucić języka tureckiego, a sami Turcy w kontaktach handlowych posługiwali się zniekształconą wersją języka arabskiego ze względu na fakt, iż jako muzułmanie znali arabski Koranu. Ponadto około 25 tysięcy osób posługiwało się językami europejskimi: hiszpańskim, francuskim i włoskim, głównie zaś tym ostatnim. Tak więc w czasie tureckiej administracji w Algierze rozpowszechniło się słowo *franco* w znaczeniu ‘Francuz’, a także ‘Europejczyk’. Termin ten dał następnie nazwę językowi Europejczyków (*lingua franca*). Pierwotnie używany etnonim mający odnosić się do Francuzów – *Freng*, *Frenk*, czyli ‘Frank’ – został uogólniony przez Turków dla narodów Europy w znaczeniu: ‘Francuz/Europejczyk’. Termin *franco* rozpowszechnił się nawet z dala od Algieru i w różnych językach świata; dla oznaczenia Europejczyka używa się

z elementów języków romańskich, w szczególności francuskiego, włoskiego i hiszpańskiego, a także z pewnej niewielkiej liczby jednostek leksykalnych pochodzenia arabskiego. Używany był jedynie w szczególnych sytuacjach komunikacyjnych między ludnością najróżniejszego pochodzenia, która z oczywistych względów nie mogła porozumieć się ze sobą w inny sposób. Miał zatem status języka pomocniczego i posługiwano się nim głównie w kontaktach handlowych. Podstawowymi językami regionu pozostawały wciąż arabski i turecki, a także berberyjski, głównie jego dialekt kabylski.

Wiadomo, że ukształtowanie się tej odmiany *lingua franca* było poprzedzone długim okresem kontaktów handlowych, kulturalnych i językowych w basenie Morza Śródziemnego⁴³. W tych warunkach powstał pidżyn, który podobnie jak wszystkie języki pidżynowe przechodził przez różne etapy ewolucji wraz ze zmianami uwarunkowania społeczno-historycznego. Guido Cifoletti (1989) wyróżnia w historii *śródziemnomorskiej lingua franca* trzy okresy, które nazywa kolejno: okresem narodzin, okresem piratów berberyjskich oraz okresem sabiru. Jak same nazwy wskazują, w proponowanej chronologii autor odnosi się bardziej do faktów historycznych aniżeli do samego procesu ewolucji, choć z całą pewnością wszelkie wydarzenia historyczne miały bezpośredni wpływ na kształtowanie się tej odmiany językowej. Okres pierwszy, budzący największe wątpliwości historycznych, obejmuje wieki XIII–XVI, okres drugi, będący okresem rozkwitu tej formy – XVI–XIII w., ostatni, trzeci okres, zwany okresem sabiru, to wiek XIX. Zaproponowana chronologia pozwala nam przejść do następnego interesującego nas w naszych rozważaniach terminu, a mianowicie do terminu sabiru.

Sabiry

Sabir, o którym pisze Guido Cifoletti (ibid.), był etapem ewolucji *śródziemnomorskiej lingua franca* w okresie, gdy została ona poddana silnym wpływom francuskim, począwszy od 1830 r., czyli od francuskiej inwazji Algieru. To właśnie Francuzi nadali ówczesnie używanemu językowi z Algieru nazwę *sabir* lub *petit mauresque*. Język ten miał status języka wehikularnego, wciąż pozostawał jednak pidżynem (ibid.: 23). Można zatem stwierdzić, że okres sabiru to etap pidżynu rozpowszechnionego, z czasem ulegającego tak zwanej „releksyfikacji” francuskiej, a więc procesowi powolnego wzbogacania się o jednostki leksykalne języka francuskiego.

Wydarzenia, które zainicjowały powstanie sabiru, dały jednocześnie początek powolnemu upadkowi *śródziemnomorskiej odmiany lingua franca*, która ze

---

następujących terminów: w języku perskim: *farang*, w języku tureckim: *frenğ*, w języku aramejskim z Bliskiego Wschodu: *firanği*, w somalijskim: *ferenji*. W Malezji: *ferengi*, w Tajlandii: *farang*.

43 Na temat historii *śródziemnomorskiej lingua franca* zob. B. Hlibowicka-Węglarz (2016).

względu na liczne przemiany społeczne i historyczne⁴⁴ powoli przestawała być wystarczającą formą porozumiewania się w regionie. Francuski sabir, będący etapem ewolucji śródziemnomorskiej odmiany *lingua franca*, przechodził dalszą drogę ewolucji i stał się następnie podstawą innej formy językowej, zwanej „żydowskim sabirem”, „żydowskim językiem francuskim”, „francuskim pseudopidżynem Żydów⁴⁵”, „językiem żydowsko-arabskim” czy – w terminologii Schuchardta – *judenfranzösisch*. Jak łatwo zauważyć, cytowane nazwy tego języka wyraźnie wskazują na jego użytkowników, którzy ze względu na prowadzoną działalność handlową mieli olbrzymi wpływ na życie w regionie. Żydzi porozumiewali się bowiem między sobą w języku arabskim, nieco zmodyfikowanym fonetycznie i leksykalnie, co przypominało Francuzom specyficzną odmianę sabiru. Właśnie ta forma uznawana jest za jedną z ostatnich form sabiru i jednocześnie za jeden z ostatnich etapów śródziemnomorskiej odmiany *lingua franca*.

Zwróćmy jeszcze uwagę na fakt, że francuski sabir z XIX w. odnosi się do konkretnej odmiany *lingua franca* funkcjonującej w basenie Morza Śródziemnego. Termin *sabir* jest więc używany jako nazwa własna. Pamiętajmy jednak, że ze względu na swoją strukturę i warunki, w jakich się ukształtował, sabir ten miał status pidżynu. Dlatego też niektórzy badacze uznają pojęcie sabiru za synonim pojęcia języka pidżynowego, choć trzeba podkreślić, że to ostatnie jest zdecydowanie bardziej rozpowszechnione w literaturze przedmiotu. Wiele współczesnych prac z zakresu kontaktów językowych nawet nie wspomina o sabirach, ograniczając się jedynie do pidżynów, można wręcz rzec, że obecnie pojęcie sabiru zostało niemal całkowicie wyparte na rzecz terminu *pidżyn*, używanego już nie tylko w literaturze anglojęzycznej. Sabir zawsze kojarzy się z językiem o silnych wpływach francuskich, a także językiem o bardziej ograniczonym użyciu. O sabirach możemy jeszcze przeczytać głównie w pracach autorów francuskich⁴⁶, w szczególności w odniesieniu do konkretnej odmiany *lingua franca*, tak zwanej *śródziemnomorskiej lingua franca*.

Uwagi końcowe

Nasze rozważania na temat języków wehikularnych pozwalają na dokładniejsze wyjaśnienie znaczenia analizowanych pojęć. Wydaje się, że wyraźne rozróżnienie rzeczywistości, która odnosi się do wszystkich omawianych terminów użytych w znaczeniu ogólnym i w znaczeniu nazw własnych, pozwala na uniknięcie wielu niejasności i braku precyzji w definicji tych pojęć oraz umożliwia oddzielenie obu znaczeń.

44 Do najważniejszych z nich H. Couto (2002: 11) zalicza upadek handlu w basenie Morza Śródziemnego, upadek imperium otomańskiego i aneksję północnej części Afryki przez potęgę europejskie.

45 P. Perego (1968: 604) definiuje pseudo-pidżyn jako pidżyn o wyższym prestiżu socjalnym.

46 P. Perego (1968), A. Valdman (1978), R. Chaudenson (1979).

Jezyki wehikularne to jezyki uzywane w roznych regionach swiata w srodowiskach o duzej roznorodnosci jezykowej. Nie zastepuja one nigdy jezykow macierzystych, sluzą jedynie jako srodek porozumiewania sie miedy spolecznosciami wielojezycznymi. W tym znaczeniu pojecie jezykow wehikularnych tozsame jest z pojeciem tak zwanej *lingua franca*.

Sytuacja, w ktorej dochodzi do dlugotrwalego kontaktu roznych grup spolecznych poslugujacych sie na co dzien odmiennymi jezykami, moze doprowadzic do pojawienia sie wielu roznych zjawisk jezykowych. Koniecznosc codziennego wspolistnienia moze sprawic, ze przedstawiciele jednej grupy zmuszeni zostaja do poslugiwania sie poza wlasnym jezykiem ojczystym rowniez jezykiem czy jezykami innych grup spolecznych, moze tez spowodowac proces formowania sie nowego jezyka typu mieszanego. Jedna z takich form jezyka mieszanego jest jezyk pidzynowy. To prosty jezyk wehikularny, ktory powstaje w scisle okreslonych warunkach spolecznych (jako rezultat kontaktow jezykowych uzywany w naglych sytuacjach komunikacyjnych, majacy dodatkowo bardzo krutki okres formowania sie itd.), a takze charakteryzuje sie uproszczona struktura w stosunku do jezyka dominujacego w danym srodowisku (ubogie slownictwo, liczne uproszczenia morfosyntaktyczne, uproszczony system fonologiczny). Termin *jezyk pidzynowy* odnosi sie zatem do okreslonej formy jezykowej, ktora moze pelnic funkcje jezyka wehikularnego.

Podobnie jest z sabirem, ktory stanowi odmiane pidzynu o dosc ograniczonym uzyciu. Termin *sabir* uzywany jest glownie w literaturze francuskojezycznej dla okreslenia jezykow wehikularnych o silnych wplywach jezyka francuskiego, podczas gdy termin *jezyk pidzynowy* odnoszony jest do jezykow mieszanym uformowanym na bazie leksykalnej jakiegokolwiek jezyka, nie majac ograniczen w tym zakresie. Przypomnijmy jednak, ze najbardziej znanym sabirem w historii byla odmiana srodziemnomorska o wyraźnych wplywach francuskich, podczas gdy najslynniejszy pidzyn to *china coast pidgin english*, jezyk wehikularny uformowany na bazie jezyka angielskiego.

Literatura

- BAKKER P., 1995, *Pidgins*, [w:] J. Arends, P. Muysken, N. Smith (red.), *Pidgins and creoles: an introduction*, Amsterdam – Philadelphia, s. 25–39.
- BAXTER A.N., 1996, *Portuguese in the Pacific and Pacific Rim*, [w:] S.A. Wurm, P. Mühlhäusler, D.T. Tryon (red.), *Language atlas for intercultural communication in the Pacific Rim area*, Berlin, s. 299–338.
- BICKERTON D., 1990, *Language and species*, Chicago.
- BLANKE D., 1985, *Internationale Plansprachen: eine Einführung*, Berlin.
- BLOOMFIELD L., 1933, *Language*, New York.
- BOLLÉE A., 1977, *Pidgins und kreolische Sprachen*, „Studium Linguistik” 3, s. 48–76.
- CHAUDENSON R., 1979, *Les créoles français*, Paris.

- CIFOLETTI G., 1989, *La lingua franca mediterranea*, Pádua.
- CLEMENTS J.C., 1999, *Evidência para a existência de um pidgin português asiático*, [w:] E. d'Andrade, D. Pereira, M.A. Mota (red.), *Crioulos de base portuguesa*, Lisboa, s. 185–201.
- COLLIER B., 1976, *On the origins of Lingua Franca*, „Journal of Creole Studies” 1 (2), s. 281–298.
- COUTO H.H., 1996, *Introdução ao estudo das língua crioulas e pidgins*, Brasília.
- COUTO H.H., 2002, *A Língua Franca Mediterrânea: histórico, textos e interpretação*, Brasília.
- EJO: K. Polański (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, wyd. 2 popr. i uzup., Wrocław – Warszawa – Kraków 1999.
- GRANDA G., 1978, *Estudios lingüísticos hispánicos, afrohispanicos y criollos*, Madrid.
- HALL R. JR., 1962, *The life-cycle of pidgin languages*, „Lingua” 78, s. 151–156.
- HALL R. JR., 1966, *Pidgin and creole languages*, Ithaca.
- HANCOCK I., 1977, *Recovering pidgin genesis: approaches and problems*, [w:] A. Valdman (red.), *Pidgins and creoles linguistics*, Indiana, s. 277–294.
- HLIBOWICKA-WĘGLARZ B., 2016, *Śródziemnomorska lingua franca jako jeden z najstarszych pidginów*, [w:] A. Krzyżanowska, M. Posturzyńska-Bosko, P. Sorbet (red.), *Badania diachroniczne w Polsce II. Między współczesnością a przeszłością*, Lublin, s. 11–24.
- HOLM J., 1989, *Pidgins and creoles*, t. 2, Cambridge.
- HYMES D. (red.), 1971, *Pidginization and creolization of languages*, Cambridge.
- JESPERSEN O., 1922, *Language, its nature, development and origin*, London.
- MEISEL J.M., 1975, *Ausländerdeutsch und Deutsch ausländischer Arbeiter, zur möglichen Entstehung eines Pidgin in der BRD*, „Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistic” 5 (18), s. 9–53.
- MÜHLHÄUSLER P., 1986, *Pidgin and creole linguistic*, Oxford.
- PEREGO P., 1968, *Les sabirs*, [w:] A. Martinet (red.), *Le langage – Encyclopédie de la Pléiade*, Paris, s. 597–607.
- PEREIRA D., 2002, *A linguagem dos escravos negros em Portugal – entre a realidade e a ficção*, [w:] I. de Castro Henriques (red.), *Escravidão e transformações culturais. África – Brasil – Caraíbas*, Evora.
- PEREIRA D., 2006, *Crioulos de base portuguesa*, Lisboa.
- REINECKE J.E., 1937/1986, *Marginal languages: A sociological survey of the creole languages and trade jargons*, Yale University, rozprawa doktorska.
- SAMARIN W., 1968, *Lingua francas of the world*, [w:] J. Fishman (red.), *Readings in the sociology of language*, The Hague – Paris – Mouton, s. 660–672.
- SAMARIN W., 1971, *Salient and substantive pidginization*, [w:] D. Hymes (red.), *Pidginization and creolization of languages*, Cambridge, s. 117–140.
- SCHUCHARDT H., 1909, *Die Lingua Franca*, „Zeitschrift für romanische Philologie” 33, s. 441–461.
- SCHUMAN J.H., 1978, *Second language acquisition: The pidginization hypothesis*, [w:] E. Hatch (red.), *Second language acquisition: A book of readings*, Rowley, s. 256–271.
- STEWART W., 1962, *Creole languages in the Caribbean*, [w:] F.A. Rice (red.), *Study of the role of second languages in Asia, Africa, and Latin America*, Washington, s. 34–53.
- THOMASON S.G., 1997, *A typology of contact languages*, [w:] A.K. Spears, D. Winford (red.), *The structure and status of pidgins and creoles*, Amsterdam – Philadelphia, s. 71–88.
- THOMASON S.G., KAUFMAN T., 1988, *Language contact, creolization and genetic linguistics*, Berkeley.

- THOMPSON R.W., 1961, *A note on some possible affinities between the creole dialects of the Old World and those of the New*, „Creole Language Studies” 2, s. 107–113.
- VALDMAN A., 1978, *Le créole: structure, statut et origine*, Paris.
- VALKHOFF M. (red.), 1975, *Miscelânea Luso-Africana. Colectânea de Estudos Coligidos*, Lisboa.
- WHINNOM K., 1965, *The origin of the European-based creoles and pidgins*, „Orbis” 14 (2), s. 509–527.
- WHINNOM K., 1971, *Linguistic hybridization and the special case of pidgins and creoles*, [w:] D. Hymes (red.), *Pidginization and creolization of languages*, Cambridge.
- WHINNOM K., 1977, *The context and origin of Lingua Franca*, [w:] J. Meisel (red.), *Langues in contact – Pidgins – Creoles*, Tübingen, s. 3–18.

Pidgins and other vehicular languages

Summary

Vehicular languages are languages which are used as a mean of communication in multicultural and multilingual societies; therefore the key to understanding the essence of vehicular languages is to analyse linguistic contact.

The purpose of this study is to analyse such vehicular languages as: pidgin, *lingua franca*, and sabir, as well as to present the similarities and differences between them. An additional goal is to show the different types of vehicular languages which were used all around the world.